

Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich
im. Franciszka Karpińskiego. Stowarzyszenie

Inskrypcje

Półrocznik

Czasopismo naukowe
poświęcone literaturze i kulturze

R. IV, 2016, z. 1 (6)

CBN

Centrum Badań Naukowych
IKRiBL

WYDAWNICTWO
IKRiBL

Siedlce 2016

Kolegium redakcyjne:

Manfred Richter (Niemcy), Ioana Ungureanu (Francja), František Všetíčka (Czechy), Юлія Вишницька (Ukraina), Andrzej Borkowski (*redaktor naczelny*), Łukasz Wawrzeniuk (*sekretarz redakcji*), Maria Długolecka-Pietrzak (*redaktor techniczny*), Anna Benicka, Ewa Borkowska, Marek Jastrzębski, Luiza Karaban, Paulina Karpuk, Dawid Karpuk, Urszula Markiewicz, Dominika Spietelun, Irena Żukowska.

Recenzenci:

prof. Ларионова Марина Ченгаровна (Rosja, РАН)
dr hab. Beata Wałęciuk-Dejneka, prof. UPH
dr Oksana Blashkiv
dr Katarzyna Kozak

Korekta:

Ewa Borkowska

Na okładce:

Hinc omnia
(A. M. Fredro)

Redakcja techniczna, skład i łamanie:

Maria Długolecka-Pietrzak

Wydawca:

Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich
im. Franciszka Karpińskiego.
Stowarzyszenie

CBN

Centrum Badań Naukowych
IKRiBL

e-mail: ikribl@wp.pl

ISSN: 2300-3243

© Copyright by IKRiBL

Druk:

ELPIL

Spis treści

Od redakcji.....	5
I. ROZPRAWY I SZKICE	
Artur Ziótek: „Wszak każdy mądry, co pióra nie leni” <i>Michał Kazimierz Ogiński o książkach i pracy pisarskiej</i>	9
Marek Jastrzębski: <i>O potrzebie nauczania filozofii w szkole. Rozważania w kontekście zagadnienia współczesnych przemian technicznych i ich społecznych konsekwencji</i>	29
Юлія Вишницька: <i>Текстові варіації міфологічних сценаріїв початку і кінця у творах Оксани Забужко</i>	41
Галина Бітківська: <i>Ідеологічний дискурс сучасного літературного і культурологічного журналу</i>	61
Joanna Siewietowska: <i>Польский „barszcz” и русский „борщ” (лингвистический аспект исследования)</i>	73
Andrzej Borkowski: <i>The image of John Hus in Maria Konopnicka’s poetry</i>	87
II. MATERIAŁY I ZAPISKI	
František Všetíčka: <i>Leonidas</i>	97
Andrzej Borkowski: <i>Pieśń o pożarze stradomskim, który się stał w roku terażniejszym 1642, dnia 28 kwietnia</i>	103
Andrzej Borkowski: <i>Jozef Ignác Bajza – wiersze (próby przekładu)</i>	107
Andrzej Borkowski: <i>Manfred Kridl i Dmytro Czyżewski – okruchy korespondencji</i>	111
III. RECENZJE I SPRAWOZDANIA	
Paulina Karpuk: <i>Śnić w baroku. Rec. Marcin Pliszka: „W onirycznym teatrze. Sen w poezji polskiego baroku”. Siedlce 2015</i>	117

Monika Wąs: <i>Urodziwa arystokratka.</i> <i>Rec. Magdalena Jastrzębska: „Dama w jedwabnej sukni.</i> <i>Opowieść o księżniczce Helenie Sanguszkównie”.</i> Łubianki 2015	121
Artur Ziótek: <i>Arshistoria – spełnienie metodologiczne.</i> <i>Rec. Dariusz Magier: Czas bolszewika. Sowiecka okupacja</i> <i>Radzyna w sierpniu 1920 roku w relacjach świadków,</i> <i>Radzyń Podlaski 2014</i>	133
Maria Długolecka-Pietrzak: <i>Księżniczka sztuki polskiej.</i> <i>Rec. Angelika Kuźniak: „Stryjeńska. Diabli nadali”.</i> <i>Wołowiec 2015</i>	141
Олена Анненкова: <i>Рецензія: Вишницька Юлія.</i> <i>„Міфологічні сценарії в сучасному художньому та</i> <i>публіцистичному дискурсах: монографія”.</i> <i>К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016.....</i>	147

IV. TWÓRCZOŚĆ

Sławomir Kordaczuk: <i>Wiersze</i>	155
Danuta Kobyłecka: <i>Wiersze</i>	159

Галина Бітківська
(Київ, Україна)

Ідеологічний дискурс сучасного літературного і культурологічного журналу

Abstract:

The article is dedicated to the investigation of ideological discourse of modern literary and culturological magazine. Periodicals “Dnipro”, “Potyag 76” (“Train 76”), “Nova Polsha” (“New Poland”) were used as materials of research. We found out that the formation of ideological discourse of magazine occurs by collection, selection and structuring of verbal and visual texts. The main ideologemes of ideological discourse were established, they are: language, motherland, independence, dialogue, unity, memory etc.

Keywords: Ideological Discourse, Magazine (Periodical), Verbal Text, Visual Text, Ideologeme.

В українській гуманітаристиці склалося упереджене ставлення до досліджень ідеологічної проблематики, яке професор Ярослав Поліщук пояснював стереотипним трактуванням теорії ідеології та травматичним досвідом тоталітарного минулого¹. Дослідниця ідеологічного дискурсу в німецькомовному романі Неля Ваховська, виступаючи на конференції «Мова та ідеологія» (2008, м. Київ), також говорила про несприйняття таких студій, але обумовлювала його естетичними причинами, а саме розумінням ідеології як «соціально-політичного догмату, реалізація якого перетворює текст на пропагандистський матеріал і суттєво зменшує його художню вартість»². Водночас Я. Поліщук слушно наголошував на необхідності і важливості досліджень ідеологічного дискурсу, особливо в перехідні періоди, пов'язані з утвердженням нових ідеологічних моделей у суспільстві³. Бачення сучасної української літератури і культури як «перехідної після

¹ Див: Я.О. Поліщук: *Література як ідеологічний простір*. В: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Філологія. 2008. Вип. 19, с. 74.

² Н. Ваховська: *Ідеологія у творі / ідеологія твору: точки перетину і трансформації* [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostory.net.ua/ua/articles/135-2008-10-28-15-47-23>.

³ Я.О. Поліщук: *Література як ідеологічний простір*. В: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Філологія. 2008. Вип. 19, с. 76.

тоталітаризму, колоніалізму, соціалізму»⁴ обґрунтовується і конкретизується в праці авторитетного теоретика професора Тамари Гундорової «Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми» (2013). Для дослідження «симптомів» транзитної культури, автор, серед інших джерел, залучає також матеріали альманаху «Літературний ярмарок» (1928–1930)⁵ і переконливо показує доцільність залучення літературної періодики як агента «колективної свідомості»⁶. Щодо виявлення особливостей ідеологічного дискурсу, то преса є вдалим об'єктом дослідження, оскільки, на думку дослідника медій Маршалла Мак-Люена, забезпечує суспільну, а не приватну участь і служить для комплексного виміру інтересів людини⁷. Поняття «ідеологія» трактуємо в загальноприйнятому сенсі як сукупність філософських, політичних, моральних, мистецьких та ін. поглядів, що характеризують певне суспільство, соціальну спільноту тощо⁸. Під ідеологічним дискурсом розуміємо втілення цієї системи поглядів в конкретній мовленнєвій ситуації у вигляді сукупності художніх і нехудожніх, вербальних і візуальних текстів⁹.

Метою пропонованої статті є визначення основних образів ідеології в сучасних літературних часописах. Серед великої кількості часописів обираємо кілька, усвідомлюючи суб'єктивність вибору. Із журналів «старшого» покоління, які видавалися ще в радянські роки, нашу увагу привабив «Дніпро» (видається з 1927 р.), з однієї сторони, наполегливими спробами оновлення форми, а з іншої – вірністю молодіжній тематиці і письменникам-початківцям, адже перша назва журналу «Молодняк». Із часописів, які виникли вже в незалежній Україні, ми обрали «Потяг-76», який надає свої сторінки «новій і найновішій літературі Центрально-Східної Європи»¹⁰, друкує багато перекладів польських авторів і має спеціальний випуск «Потяг до Польщі»¹¹. «Нова Польща» – суспільно-політичний і літературний щомісячник, що видається в Варшаві з 1999 р. російською мовою і є місцем для

⁴ Т. Гундорова: *Транзитна культура. Симптоми колоніальної травми: статті та есеї*. Київ 2013, с. 7.

⁵ Там же, с. 292–313.

⁶ К. Гирц: *Интерпретация культур*. Перев. с англ. О.В. Барсуковой и др. Москва 2004, с. 250.

⁷ Г.М. Маклюэн: *Понимание медиа: внешние расширения человека*. Москва, Жуковский 2003, с. 232.

⁸ Див: *Словник української мови*: в 11 т. Т.4. Київ 1973, с. 11.

⁹ Детальніше про це поняття див: С.В. Тхоровська: *Ідеологічний дискурс англomовної преси (лінгвокогнітивні аспекти)*. Львів 2010, с. 7-10.

¹⁰ *Потяг 76. 2003–2004: вибране*. Львів: 2005, с. 1.

¹¹ *Потяг 76. Спецрейс «Потяг до Польщі»*. Чернівці 2006.

незалежного діалогу поляків і росіян. Проте журнал підготував також кілька спецвипусків українською мовою (2001, 2005, 2014), які ми не могли оминати увагою.

Назви «нових» часописів символізують прагнення до створення «гармонійних дуєтів» учасників діалогу, що детально пояснюється в редакторських статтях. Скажімо, спеціальний український номер «Нової Польщі» (2001) розпочинається поясненням розрізнення адресата видання: «Ми усвідомлюємо, що українсько-польський діалог повинен звучати інакше, ніж польсько-російський, що матеріали до такої дискусії повинні бути іншими»¹². Тут же декларується польська позиція щодо ставлення до України, яка, безперечно, є ідеологічною: переважна більшість поляків упевнена в тому, що незалежність України є важливою умовою незалежності Польщі; Польща відреклася від будь-якої думки про домінування над Україною; у канон польської закордонної політики увійшла теза «Україна – це стратегічний партнер Польщі»¹³.

Висвітлення проблем українсько-польських стосунків є пріоритетним і для часопису «Потяг-76». У 2003-му році співредактор часопису Юрій Андрухович писав, що міжнародний потяг №76, який проїжджав через Івано-Франківськ, із заборонаю радянських часів виходити на перон полякам-пасажирам уособлював політику «справжньої залізної завіси». Однак у 80–90-і роки ця політика зруйнувалася і потяг було відновлено на інших цивілізаційних засадах: «абсолютної свободи пересування та сталих динамічних контактів»¹⁴. Саме Юрію Андруховичу належить візія польсько-українських відносин як гармонійного дуєту, але він поки що не відбувся. Ідеалізоване бачення цього діалогу розмивається прикордонним повсякденням: 76-й потяг є для українського письменника «вельми наочним втіленням пересічно українського ставлення до Польщі», яке реалізується в низовому оречевленні повсякденного дискурсу – велетенська картата торба, сигарети і алкоголь. До слова, постійна опозиція символічної влади і буденності є, на думку дослідників, ознакою ідеологічного дискурсу¹⁵. Російський філософ Євгеній Кожемякін, вивчаючи ідеологічний дискурс у полі мистецтва, окреслює кілька аспектів існуючих інтерпретацій ідеології: це структура, яка

¹² *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 3.

¹³ Там же.

¹⁴ Ю. Андрухович: *Фантазія на тему прозорості*. В: *Потяг 76. 2003–2004: вибране*. Львів 2005, с. 6.

¹⁵ Е.А. Кожемякін: *Идеология в поле искусства*. В: *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. 2007. №9 (40), с. 42.

передбачає ієрархію відношень і значень, наприклад, домінування і підкорення; практика, яка полягає у створенні, інтерпретації та поширенні відповідних значень; спосіб говоріння, який спрямований на відтворення життєвого досвіду і підтримку чи встановлення соціального порядку¹⁶. Зупинимось детальніше на останньому аспекті. Вираження ідеології через добір словесного вираження є іманентним для культурологічної періодики, зокрема сам факт виникнення та існування таких часописів, як «Потяг-76», «Четвер», «І», «Критика», «Нова Польща» та ін. вже засвідчує певну громадянську позицію.

Мовні проблеми в суспільстві гостро дискутувалися в Україні ще до 1991 р. Знаковою в цьому плані є стаття Оксани Забужко «Мова і влада» в журналі «Дніпро» (1990). Надається до тлумачення не лише текст, а й сама форма його подачі. З однієї сторони, редакція маскує свої погляди, формально дистанціюючись від «емоційних перехльостів» «так би мовити “шістдесятниці”», як зазначено в коментарі від редакції, вірнопіддано захищає В. Леніна і його національну політику від «сталінщини і неосталінщини», а з іншої – пропонує для публічного обговорення табуйовану до перебудови тему, називає відсутність розмовної української мови в столиці «кричущим нонсенсом»¹⁷. Не можна не зауважити, що оце цитоване не питома українське редакційне словосполучення і є болючим підтвердженням глибини спотворення мови, яку таврує авторка статті. Проте у візуалізації порушеної проблеми редакція сміливіша. На другій сторінці обкладинки розміщена репродукція картини В. Сухоруко «Влада». Зображення символічне: фантастичний образ спрута виражає іпостась держави як апарату насилля, обмеження свобод людини, що якраз корелює з думками Оксани Забужко. Вона бачить «сутність мовної проблеми як політичної: боротьба за мовну емансипацію є не чим іншим, як боротьбою з тоталітаризмом на щонайінтимнішому з його плацдармів — на терені людського духу»¹⁸. Авторка добирає факти насилля над українським мовцем із повсякденного життя, преси, художніх творів і показує глибинний зв'язок між вільним спілкуванням рідною мовою і здатністю думати, а не транслювати «готові лозунги», бути господарем на власній землі, а не чужинцем тощо. Зрештою мова є надчасовим вмістилищем пам'яті, генетичним кодом нації, бо «пам'ятає все. Вона усуває час, воднораз зливаючи в своєму горнілі живі

¹⁶ Там же, с. 46.

¹⁷ див: *Від редакції*. В: *Дніпро*. 1990. №11, с. 105.

¹⁸ О. Забужко: *Мова і влада*. В: *Дніпро*. 1990. №11, с. 95.

голоси десятків поколінь. Вона огортає порізаних людей незримою грозовою хмарою спільного духу, даючи їм силу не просто існувати — бути»¹⁹.

Вдало обране слово, гра семантичними відтінками, залучення іронії чи гіперболи в ідеології, як вважає Кліфорд Гірц, дає нові символічні схеми для позначення нових явищ політичного життя²⁰. Так у дискурсі російських відносин з іншими народами традиційно застосовувалася метафора «старший брат», яка включає сему підпорядкування. Зовсім іншу модель запропонувала «Нова Польща», про що читаємо у статті Єжи Помяновського «Хліб із мейшаголи»:

Перше число починалось посланням Гедройця і мовилося там не про слов'янське побратимство, не про один плащ, під яким у Петербурзі стояли двоє молодих людей, а про довгі століття кривавого протиборства, про довгу польську неволю і про те, що вкінці настала пора говорити з росіянами як рівний з рівним, без облуди. Без цього порозуміння неможливе ²¹.

Переосмислення родинної метафорики здійснено також у статті Богдана Осадчука «“Старший брат” чи “дочка” і “мати”. Чи може народитися дружба між Росією і Україною?», де автор спростовує тезу «Москва як старший брат» і пропонує дивитися на Росію як дочку Київської Русі-України, культура, мистецтво і релігія якої стали донором для північного сусіда²². Поняття «дух», «духовність» зазвичай звучать позитивно в російському контексті, але співредактор «Потягу-76» Олександр Бойченко за допомогою іронічної трансформації виявляє у їхній семантиці імперські «сліди» і однозначно висловлює симпатію до польського європейського вибору, а не до «всепроникної і всюдисущої російської духовності»²³.

Оновлення семантики мовних штампів також є одним із механізмів побудови ідеологічних схем. Такий механізм спостерігаємо у статті Дмитра Павличка «З москалем чи з ляхом?», вміщеній у «Новій Польщі» (2001) одразу за редакційною статтею.

¹⁹ Там же, с. 105.

²⁰ К. Гирц: *Інтерпретація культур*. Перев. с англ. О.В. Барсуковой и др. Москва 2004, с. 250.

²¹ Єжи Помяновський: *Хліб із мейшаголи*. В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 9.

²² Богдан Осадчук: «*Старший брат*» чи «*дочка*» і «*мати*». *Чи може народитися дружба між Росією і Україною?* Перекл. з польськ. Василя Назарука. В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава, 2001, с. 48.

²³ В: *Потяг 76. Спецрейс «Потяг до Польщі»*. Чернівці 2006, с. 3.

Відомий український поет і дипломат, розмірковуючи над російсько-українськими стосунками, зауважує, що в них не було національної, державницької рівноправності між двома народами. Відповідь на запитання, винесене в назву статті, автор формулює дуже коротко: «І з росіянами, і з поляками!»²⁴. Така лексична форма закріплює звільнення від старих образ та існуючих стереотипів і є продуктивною для діалогу. Семантичне оформлення цивілізаційної ідеологічної моделі підкріплене візуальним способом: лозунг «І з росіянами, і з поляками!» надруковано великими літерами, так що він сприймається як основа всього матеріалу, поданого іншим шрифтом.

Візуальні образи є носіями додаткової інформації і в матеріалі, який завершує цей номер часопису, – йдеться про запис суду над ХХ століттям, який супроводжують малюнки Дмитрія Шевіонкова-Кісмелова. Дуже важливо, що використано не фотографії (адже документальність достатньо засвідчена формою запису), а саме роботи художника, що розповів цю історію невербальним способом як свідок і інтерпретатор у одній особі. Для українського читача матеріал цінний з багатьох причин, серед яких рівень порушених проблем, форма публічної дискусії, спосіб висвітлення в пресі, використання телебачення як агента культурної події тощо. «Суд над ХХ століттям» відбувся першого квітня 2000 року в Кракові під час святкування 55-річчя газети «Tygodnik Powszechny», яка позиціонується як орган інтелігенції. Ідею суду запропонував Петро Мухарський і написав сценарій. Дійство тривало чотири години і за допомогою телебачення транслювалося на сусідній зал, де перебуло понад тисячу осіб. Дискусія стосувалася найважливіших ідеологічних постулатів – ролі влади в житті суспільства і особи, культурних інституцій, поширення світоглядних позицій, функціонування інститутів пам'яті, стосунків «Я / Інший», впливу засобів масової інформації на світ, впливу глобалізації на національні культури тощо. Роль судового розпорядника виконував головний редактор щотижневика Адам Бонецький, обвинувачем виступив отець Ян Анджей Ключовський (чернець ордена Домініканців, філософ). Він звинуватив ХХ століття в превалюванні маси над особою, яке здійснювалося через панування тоталітаризму – «в червоній та коричневій оправі» – і поблажливість демократії до «розвитку споживацтва». У галузі культури відбувся «розрив процесу переказу пам'яті, що стало однією із причин втрати самосвідомості

²⁴ Д. Павличко: *З москалем чи з ляхом?* В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 6.

людини»; поширилася примітивна масова культура: у мистецтві «приймалося, що найвищою цінністю є новизна, а це призвело до занепаду почуття святості й табу. У людей без коріння й пам'яті конвульсивне прагнення збереження безперервності культури проявилось і небезпечних формах фундаменталізму»²⁵. Ці звинувачення були підтвержені виступами свідків: істориком, професором Войцехом Рошковським, філософом, професором Барбарою Скаргою, фізиком, професором Міхалом Геллером. Свідки наголошували, що ХХ століття спотворило концепцію особистості, позбавило її індивідуальності і звело багатогранність її функцій до суспільної ролі:

Важливим є суспільство, народ, партія, організація. Більше того, ми самі починаємо вірити в те, що нічого не значимо і не любимо відрізнятись від маси. Самі працюємо над втратою особистості. Хочемо бути, як інші, а не оригінальними, не хочемо вирізнитись. Не любимо іншості, але обожнюємо посередність²⁶.

Виступаючі переймалися тим, що суспільні функції людини під впливом влади можуть швидко змінюватися, а відчутних змін у психології доводиться чекати дуже довго: «провалилася система комуністичного обману й терору», але людина не «звільнилася від внутрішніх заблокувань»²⁷.

Письменник і журналіст Ришард Капусцінський показав, що національні проблеми кожного народу резонують у планетарному масштабі. Він зауважив, що на планеті співіснують дві цивілізації: розвою і виживання²⁸. Проблему поглиблення соціальної і матеріальної поляризації дедалі частіше воліють замовчувати, бо не мають її вирішення:

Електронна цивілізація об'єднала нас в одну велику людську родину. Через глобальні засоби масової інформації ми будемо довідуватися про найважливішу проблему сучасного світу: багаті стають все багатшими, бідні все біднішими²⁹.

Не можна не погодитися з висновком журналіста, що ЗМІ здебільшого нав'язують нам тільки зразки високого стандарту споживання, водночас «вони забувають популяризувати зразки

²⁵ *Прошу встати, суд іде!* Запис Кшиштофа Песевича. В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 147.

²⁶ Там же, с. 152.

²⁷ Там же, с.156.

²⁸ Там же, с. 159.

²⁹ Там же, с. 160.

праці. Високий споживацький стандарт висвітлюється ЗМІ відірвано від процесу роботи. Тому люди не можуть зрозуміти, чому одні мають все, а інші ні...»³⁰.

Наступні проблеми, які обговорювалися під час цього інтермедійного дійства, незважаючи на пройдені роки, залишаються актуальними і нині. Ідеться про міжкультурне спілкування, що дуже змінилося внаслідок запровадження Інтернет-технологій. Однак Р. Капусцінський справедливо визначив поверховість електронної революції і те, що вона охопила не всі народи. Окрім того, відомий журналіст наголосив на ідеологічному компоненті міжкультурного спілкування, від якого залежить тип цього спілкування – поліморфний чи мономорфний (стеоретипний):

Перший контакт культур є контактом неприязні. Перший людський рефлекс у зіткненні з чужим є завжди ворожим. Якщо певні структури, наприклад, політичні, закріплять цей рефлекс у формі націоналізму, то він набере ознак стійкого стеоретипу³¹.

Зрештою підсумковою тезою цього дійства ми схильні вважати не сам вирок двадцятому століттю, який прозвучав у фіналі засідання, а думки про відповідальність людини за все, що відбувається у світі. Саме така позиція гартує громадянську спільноту і закликає до активних дій. Лікар Марк Едельман, в'язень сталінських таборів, наголосив:

Обвинувач говорить, що система знищує людину, але я хочу нагадати, що спершу інша людина створила систему. У цьому полягає помилка обвинувачення! Неправда, що не людина була винною, а система, котра нібито спала з неба і вчепилася в горло людей, а вони ще їй добровільно далися на заклання. Це зробили люди!³².

Наші спостереження за змістовими й формальними особливостями ідеологічного дискурсу ми б хотіли продовжити на матеріалі поетичних творів, надрукованих у журналі «Потяг-76» (2005). У цілісному просторі часопису резонують поезії польських і українських авторів, що переважно належать до покоління дев'яностих років – Томаш Ружицький (нар. 1970), Кшиштоф Невженда (нар. 1964), Галина Крук (нар. 1974), Дмитро Лазуткін (нар. 1978), Олександра Каплон (нар. 1983), Сергій Жадан (нар. 1974). Певною точкою об'єднання перекладів польської поезії українською мовою і власне українських текстів є переклад поль-

³⁰ Там же, с. 161-162.

³¹ Там же, с. 163.

³² Там же, с. 168.

ською Міхала Петрика вірша Дмитра Лазуткіна «te sztormowe radiowe fale...»³³.

Сприймаємо добірку поезій як вираз колективної свідомості у просторі журналу, бо поділяємо тезу Маршалла Мак-Люена про створення пресою «образу спільноти як серії подій, що відбуваються, об'єднані вихідними даними газети»³⁴ і вважаємо логічним поширити її на журнал, який також об'єднує своїми вихідними даними серію літературних подій – творів. Поштовхом стали слова польського письменника Антонія Лібери про те, що сліди усвідомлення дій людини потрібно шукати в мистецтві, особливо в літературі:

У натхнених словесних творах, незважаючи на їх жанр – поетичний, прозовий чи публіцистика, людина багатьма способами і на різних рівнях змальовує сама себе, творячи автопортрет³⁵.

Визначення умовних координат «автопортрету» людини в обраному часописі розпочинаємо від поезії Рафала Воячека (1945–1971) в перекладі з польської мови Остапа Сливинського, поміщеної в розділі «Класика»³⁶. Сприймаємо її як картину індивідуальної свідомості кінця шістдесятих років ХХ століття. Поет бачить свої твори як «нові світи з міжзоряної пітьми», «як Землі погаслої блиск, що полине крізь Космос». Поет бачить свого ліричного героя в безмежному світі, у позачасі, світі, де панують бурі і з заходу і зі сходу, в ірреальному просторі, який не має матеріальної фіксації, бо його немає ніде:

Нема в переліку вулиць.
В реєстрі громадських шляхів.
На військових мапах,
Навіть найдетальніших.
Нема ні на сонці,
Ні на підшвах місяця, хоч він пройде усюди. (...)
Не фігурує в земельних кадастрах.
Не є предметом суперечки двох сусідів-селян.
Не є алеєю парку. Не є тупиком.
Не провадить цвинтарем жодного з міст³⁷.

³³ В: *Потяг 76. 2003–2004: вибране*. Львів: 2005, с. 33–34.

³⁴ Г.М. Маклюэн: *Понимание медиа: внешние расширения человека*. Москва, Жуковский 2003, с. 242.

³⁵ *Прошу встати, суд іде!* Запис Кшиштофа Песевица. В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 170.

³⁶ В: *Потяг 76. 2003–2004: вибране*. Львів: 2005, с. 176–182.

³⁷ Там же, с. 181.

У трансцендентному світі, каталог якого розпочинається трояндою, «що не походить із жодного саду», і завершується відсутністю землі, ліричний герой шукає місця для писання. Воно хитке і ненадійне – «гніздечко з сипкого волосся зітхання» – його матеріальність визначається аркушем, який тільки позірно схожий «на хустину або кімнату», насправді це та ж невизначеність, де Поет «з мовою не віднаходить спільної мови», де «широким кроком уяви ходив / Од прислів'я до слова, від коми до крапки» і де не може «ніяк останньої фрази впіймати»³⁸.

А тепер виокремимо художні образи, які мозаїчно складаються в колективну свідомість поетів покоління дев'яностих років. Дмитро Лазуткін у вірші «Гойко Мітич» констатує: «світ змінився і ми змінилися», але для цих змін обирає не трансцендентну форму і не планетарну, а знижено комерційну: «у нашому видавництві замовляйте книгу змін / на тридцять відсотків дешевше». Образи минулого позначені зношеністю і непотрібністю, це «посічені кіноекрани занепадаючого соціалізму», «стоси журналів на запилених антресолях» тощо. Сучасність також позначена маргінальністю, численними втратами, втотою і умовністю життєвого простору: «*te przeciągi zagubienia / na otwartym podwórku / naszej bardziej niż umownej europy*»; «*jak wiele sił oddano / za to wysoko moralne prawo / za takie w końcu okropne uczucie / które ma zapach mocnego tytoniowego przejarania*»; «*budowanie skończone / nie mamy dokąd iść stąd*»³⁹ і т.п. Світ, у якому живе ліричний герой, позначений зниженням контекстом буденності і поспіху, що виражено образами кохання на брудних простирадлах замість нового життя, таким застарілим запахом тютюну, що навіть морозне повітря не може освіжити. У цьому світі втоми і повторюваності порятунком залишається, так як і в минулі часи, тілесність і пронизливість почуття: «*i warto śpieszyć się / póki jest prąd / póki nie zatrzymało się serce / póki czuje jedno i drugie / tak samo ostro*»⁴⁰.

Подібна втома притаманна світовідчуттю в добірці поетки Галини Крук. Навіть прекрасне життя, вважає лірична героїня, «мусить рано чи пізно скінчитись / на кушетці між Фройдом й Лаканом», визнання вона сприймає як вигнання, «де скрізь чужина і ніхто не розуміє її мови». Контекст буденності пронизує існування героїні, він присутній навіть у такому трагічному дійстві як самогубство Гемінґвея: «скільки ж він мусив чекати її,

³⁸ Там же, с. 178.

³⁹ Там же, с. 34.

⁴⁰ Там же.

спраглий, зачаєний, годуючи власною кров'ю москітів буденності?!». Однак відчувається і обурення проти постійного тягара тілесності: «поети не мають статі / гермафродити самотності / незрозуміло прагнучи щоразу іншого Іншого, / народжують в муках тільки самих себе», яке зрештою проривається риторичним запитанням: «як вирватися з цих хула-хупів тілесної визначеності».

У творах польських поетів також зображена картина кардинальних змін, але вона відчутно занурена у віртуальний культурний простір. Люзією сну і засиллям «порожніх місць» наповнена добірка поезій Томаша Ружицького, ігрова стратегія панує у віршах Кшиштофа Невженди, «роздяганням» соціальних стереотипів переймається Александра Каплон. Життєвий простір ліричного героя також, здебільшого, маргіналізований: це передмістя, в якому «лунає нечувана лайка», «околиці дешеві», місто «занедбане» в Томаша Ружицького, вокзал з неприємними запахами і світ еміграції в Кшиштофа Невженди. Однак у глибині розбалансованого світу вже окреслився шлях до його впорядкування: «Кава, а потім знову, щоб світ розкрутити / і скласти одною рукою чотири елементи / і п'ятий в нове смаковиння. На новий міленіум – / цілком нову мову»⁴¹ (пер. Ярини Сенчишин та Віктора Неборака), який полягає в циклічності змін і в природі, і суспільстві.

Отже, перехідний час у культурі, що позначений пошуком нових умов існування та переосмисленням філософських, політичних, правових, моральних, релігійних, мистецьких та інших суспільних норм, викликає дезорієнтацію особи у світі. Проявлення нових ідеологічних координат – утвердження в суспільстві плюралізму думок замість догмату комуністичної ідеї, теорія відкритої і солідарної спільноти, погляд на літературу як мистецтво слова, а не політичний кодекс чи «підручник життя» тощо – знаходимо в різних сферах діяльності людини, зокрема і в культурологічній періодиці – як у публіцистичних творах, так і в художніх. Ідеологічний дискурс літературних журналів становлять структурні взаємозв'язки таких концептів, як мова, пам'ять, тілесність, смерть, час, простір та ін. Розширення семантичного поля та відмова від стереотипного тлумачення названих концептів є переконливою ознакою зміни ціннісних орієнтирів у суспільстві. Так в дискурсі ідеологеми «мова» дев'яностих років ХХ століття переважають факти насилля над україномовною особою, а в період 2000-х років активно побутують зовсім інші проблеми: рівноправного діалогу, комунікації партнерів, відмова

⁴¹ Там же, с. 12.

від стереотипів підпорядкування тощо. Часопростір минулого позначений у художньому дискурсі 90-х років забуттям, втім, натомість сучасне позиціонується через зміни, рух, право буденності, бажання пізнати світ Іншого. Тіло для персонажа перестає бути єдиним простором для освоєння, бо для нього відкрився світ. Формування ідеологічних схем відбувається внаслідок іронічної та метафоричної трансформації слів і словосполучень, наповнення ідеологем новим змістом через поєднання візуальних і вербальних образів тощо.

Література:

- Андрухович Ю.: *Фантазія на тему прозорості*. В: Потяг 76. 2003–2004: вибране. Львів 2005, с. 5-8.
- Ваховська Н.: *Ідеологія у творі / ідеологія твору: точки перетину і трансформації* [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.prostory.net.ua/ua/articles/135-2008-10-28-15-47-23>.
- Гирц К.: *Интерпретация культур*. Перев. с англ. О.В. Барсуковой и др. Москва 2004.
- Гундорова Т.: *Транзитна культура. Симптоми колоніальної травми*. Київ 2013.
- Забужко О.: *Мова і влада*. В: *Дніпро*. 1990. №11, с. 94-105.
- Кожемякин Е.А.: *Идеология в поле искусства*. В: *Научные ведомости Белгородского государственного университета*. 2007. №9(40), с. 39-47.
- Маклюэн Г.М.: *Понимание медиа: внешние расширения человека*. Москва, Жуковский 2003.
- *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001.
- Осадчук Богдан. «Старший брат» чи «дочка» і «мати». Чи може народитися дружба між Росією і Україною? Перекл. з польськ. Василя Назарука. В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 48–49.
- Павличко Д.: *З москалем чи з ляхом?* В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 4–6.
- Поліщук Я.О.: *Література як ідеологічний простір*. В: *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія*. 2008. Вип. 19, с. 74–78.
- *Потяг 76. 2003–2004: вибране*. Львів 2005.
- *Потяг 76. Спецрейс «Потяг до Польщі»*. Чернівці 2006.
- *Прошу встати, суд іде!* Запис Кшиштофа Песевича. В: *Нова Польща: спеціальний український номер*. Варшава 2001, с. 144–179.
- Тхоровська С.В.: *Ідеологічний дискурс англомовної преси (лінгвокогнітивні аспекти)*. Львів 2010.